

УДК 821.161.2=162.1'04.09

Олена Бай

ВПНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»

ПОЕЗІЯ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО У СВІТЛІ МОРАЛІЗАТОРСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ БАРОКО

У статті проаналізовано основні риси моралізаторської поезії барокового періоду на прикладі польськомовної творчості Данила Братковського. Вказано на традиціоналізм та новаторство поета у сфері розвитку постулатів моральності. Відзначено особливу роль локального та універсального чинників у формуванні моралізаторського стилю епохи.

Ключові слова: концепт, бароко, барокова поезія, традиціоналізм, новаторство.

Ołena Bbaj. Poezja Danyła Bratkowskiego w świetle tendencji moralizowania barokowego.

W artykule zostały przeanalizowane główne cechy poezji moralizatorskiej okresu barokowego na przykładzie polskojęzycznej twórczości Danyła Bratkowskiego. Wskazano na tradycjonalizm i innowacje poety w sferze rozwoju założeń moralności. Określono szczególną rolę czynników lokalnego i uniwersalnego w kształtowaniu moralizatorskiego stylu epoki.

Wyrazy kluczowe: koncept, barok, poezja barokowa, tradycjonalizm, innowacje.

Bay Helena. Daniel Bratkovsky's poetry in the light of baroque moralizing trends.

The main lines of moral poetry of Baroque period are analyzed in the article. It's pointed out on traditionalism and innovation of the poet in the field of development of postulates of morality. Special role of local and universal factors in forming of moral style of epoch is marked.

Key words: concept, Baroque, Baroque poetry, traditionalism, innovation.

Наприкінці XVII ст. у польськомовній поезії були чітко виражені моралізаторські мотиви, що спостерігаємо на прикладі поезії Данила Братковського, представника роксолянського світу в культурі Речі Посполитої, шляхитча, інтелігента, релігійного. діяча Мета нашого дослідження – проаналізувати моралізаторський стиль збірника Данила Братковського у світлі загальних барокових тенденцій поезії українсько-польського пограниччя.

Сучасні літературознавці, зокрема Микола Сулима, Леонід Ушкалов, Микола Корпанюк та ін., відзначали особливий вплив сарматизму на становлення морального обличчя українського суспільства. «Сарматська ідеологія а ґрунті барокового культу пошани до старовини побуджувала українську еліту дошукуватися своїх пракоренів», які в універсальному вимірі мали моральне начало [2, с. 263].

Дорота Гостинська зазначає: «Поет, неоплатонік, скептик, стоїк, епікурієць, лютеранець чи кальвініст – поетично і риторично підковані, розуміли, що реалізація мети поезії, повсюдно усвідомлювана як сяйво світла правди, вимагає, щоб кожне естетичне творче рішення водночас було рішенням етичним – від вибору теми до її втілення у відповідній мовній формі» [5, с. 36].

Причин постулату моральності в поезії бароко було декілька. По-перше, поезія більшою мірою, ніж власне риторика чи філософія, надавалася до естетичного формування особистості. Вона володіла арсеналом художніх засобів, зокрема фікцією, для різнобічного висвітлення цієї проблематики та її наближення до читачів. По-друге, суспільству про вищі матерії потрібно розповідати його мовою, а не філософськими чи богословськими термінами, які належать до царини науки й існують для вибраних. По-третє, моралізаторські цілі втілювались у життя завдяки наслідуванню стародавніх авторів. Така ретроспектива, на яку не мала впливу динаміка історії, будувала етичний ідеал поезії як універсальної категорії.

За визначенням Гостинської, ренесанс – «це була етика “вічного тепер” в історії світу та особистості, у якому чесноти та недоліки не залежали від обставин, а герої мали статичний психологічний код. Добрі чи злі, вони прагнули досягнути один із двох очевидних і відповідних розв’язків: нагороду чи покарання» [5, с. 41].

Потриденська доба внесла в мислення барокових поетів значні зміни у порівнянні з їхніми попередниками. Тим разом феномен конверсії ставив під сумнів переконання про статичну природу чеснот і вад героя, який на арені світу міг не лише пережити зміну долі згідно з класичною аристотелівською схемою «зі щастя у нещастя і навпаки», а й змінюватися сам.

Унаслідок такого сум’яття авторських думок, його сумнівів і внутрішніх пошуків правди, він звертався з проханням про остаточний суд не до людини, а у вищі сфери, до самого Бога. Звідси «боготвор-

---

ча» наповненість барокових образів і мотивів, зародження нового типу представлення поетичних задумів – «богомислення». У такий спосіб поети XVII ст. вказували читацькому загалу на простір співіснування матеріального начала й сфери духа. Ця ідея не лише стійко вкоренилася у поезію барокового періоду, а й перейшла до епохи Відродження. Вона не винесла із попередніх століть всеохоплюючого авторського авторитету, який не підлягав сумнівам. Поетична свідомість внесла в цю непомильність «півправду і півтіні», як зазначала Д. Гостинська, і наповнила людську сутність більшим усвідомленням її природного начала, що не применшувало етичної та естетичної наповненості творів. Натомість ідея творчого генію після продовження барокових традицій у XVIII ст. переросла у крайність XIX-вічних концепцій, які не лише внесли сумнів у всемогутність Бога, а й поставили питання, чи Він взагалі існує.

У цьому багатоголосі концепцій та ідей принцип моралізаторського виховання суспільства виявився найбільш вираженим саме в бароковій поезії, у чому переконуємося, звернувшись до польськомовних віршів Данила Братковського.

Ростислав Радишевський, досліджуючи природу давньої польськомовної поезії, зауважував: «Поетика бароко наказувала звертатися до існуючих у літературі зразків. Імітація стає дуже важливим визначником оригінальності літератури до XVIII століття. Зразком стають твори античних письменників і визнаних авторитетними сучасних авторів. Відомі поети бароко досягають майстерності, перекладаючи або адаптуючи чужі твори, що належать до літературного канону. Найкращим свідоцтвом цього є поезія Яна Анджея Морштина, біля джерел якої перебуває творчість Маріна, Марціаліса, Оуена або Корнеля» [3, с. 36]. Тож, як зазначає далі дослідник, Симеон Полоцький створив свої поетичні збірники на основі моралізаторської поезії додактичного типу. Так само Данило Братковський використав у своїй поетичній творчості дидактичну літературу, загальноприйняті моралізаторські зразки, доповнивши їх індивідуальними народотворчими мотивами.

Як зазначає Кристина Вежбіцька-Трвога, на нашому ґрунті моралізаторство не було витвором суто національним, а входило у загальний контекст європейського бароко. Дослідниця наголошувала: «Бароко – у пізнішій фазі розвитку – було першою епохою „екс-

портованої” із Європи культури. Окрім походження і топографії існує ще один чинник, який дозволяє визначати європейське бароко (ідеться про власне дослідницький чинник, певний тип огляду, який застосовується в аналізі лише деяких явищ тогочасної думки) як спостережний пункт, завдяки якому можна приглянутися до явищ, що у визначений час на визначеній території сформували напрями нових інтелектуальних і мистецьких пошуків» [6, с. 12]. При цьому Вежбіцька-Трвога уточнювала: «Я маю на увазі ті напрями, які перетнули кордони однієї країни і мали інтегральний характер загальнокультурного рівня, тож відіграли певну роль в межах Європи» [6, с. 13]. Відтак моралізаторство барокової прози виражалося у двох іпостасях – універсальній європейській та власне національній.

Братковський-мораліст виховувався у відповідному суспільному кліматі, з притаманними йому рисами православного радикалізму, однак не позбавленому великопольського шляхетського духу лицарства. Його батько як керівник Луцького братства, вихователі й наставники відіграли ключову роль у формуванні морального обличчя письменника. Ідея «золотої вольності» була широко поширена в Київській академії, яку він закінчив, тож спонукала до сповідання високих національних ідеалів.

З іншого боку, постійна незгода з сусідами в дорослому віці, участь у судових процесах, про що свідчили записи актових книг, побиття підданих йому селян, а в одному випадку навіть доведене вбивство переконують нас у тому, що моральне обличчя людини XVII ст., зокрема у розумінні письменника, значно відрізнялося від його сучасних відповідників [4, с. 1117]. Бароковий герой мав право на помилки та слабкості, не претендував на статус непомилковості, віддавши цю прерогативу Богові, який у своїй трансцендентній величі був протиставлений людській екзистенції – не сходяв сам, а спонукав людину до восходження на вершини досконалості. Ця тенденція похвали небесних реалій та пониження людського буття стала ключовою у всій бароковій поезії, у тому числі її польськокомовному варіанті.

Моралізаторську функцію у віршах Данила Братковського виконував не лише автор, як цього вимагали риторичні засади тогочасної літератури, а й король, священики, меценати та окремі шляхтичі, особливо роксолянського походження. Інша справа, наскільки добре вони справлялись із дорученою функцією – чи нехтували осно-

вними елементами суспільної моралі, чи зберігали всі її постулати та дбали про постійний розвиток. Як указував поет Братковський, усе залежало від внутрішнього світу кожної особистості й універсальної картини християнських цінностей.

У бідній хатині могло міститися більше добра, ніж у палацах можних магнатів. Убогіший шляхтич заслуговував на більші привілеї, проте їх отримував зажерливіший, що не примножувало суспільної моралі. Суди, сповнені хабарництва, куплені посади, неморальні виступи представників сейму та сеймиків, здирицтво на всіх рівнях влади, розбійництво у війську – це неповна картина світу суперечностей, яку автор піддав нищівній критиці у формі численних пасквілів та фрашок.

Ehen! dla Boga / coli to na ziemi /
Że ludzie cale w nim niestatecznemi.
Będzie uczony / pełen jest zazdrości /
Będzie cnotliwy / tego gani złości.
Będzie Mąż dobry / i w tym strofują /
Będzie pobożny / i tego nicują.
Będzie cny Szlachcic / i o tym szemrają /
Będzie cne łoże / i o tym szpyrają /
Wie go też pan Bóg / co też za osoba /
We wszystkim / światu temu się podoba [1, с. 362, 364].

У статистичному плані негативні аспекти (моральні переступи) значно перевищували зображені у віршах чесноти. Гротеск у презентації аморального обличчя світу був типовою бароковою особливістю, у чому Данило Братковський не був новатором.

Натомість новим виявився погляд поета-сармата, який у моральному відродженні суспільства вбачав шлях національного визволення українського народу. Заради цієї ідеї він віддав своє життя, тож зрештою не барокова манірність зіграла у його життєтворчості ключову роль, а система індивідуальних переконань, які часто не збігалися із загальною суспільною думкою. Повстанський дух, бунтарський характер наклали на поезію Братковського особливу печать, яка спонукає дослідників до подальших пошуків його авторської ідентифікації. У повному спектрі поетичної проблематики Данила

Братковського моралізаторство мало чи не найголовніше значення, тож воно потребує подальшого наукового осмислення.

Можемо зробити висновок, що барокова поезія кінця XVII – початку XVIII ст. вирізнялася моралізаторським стилем, що найбільше виявилось у сатири та іронії, формі пасквілів, концептичній противазі героя й антигероя, співвіднесеності цього стилю із біблійною етикою. Поетичні інтерпретації моралі здебільшого розходилися із дійсністю, у якій мало було місця для праведності, а етичні пошуки зводилися до національно-визвольних та шляхетських мотивів, які інколи збігалися, а інколи суперечили одне одному. У цьому багатогранному світі, який Данило Братковський запропонував розглядати калейдоскопічно, частинами, добро існувало поруч із злом, а духовні наставники суспільства самі були схильні до переступів, що різко осуджено в збірці «Świat po szczęści przezyrzany». Водночас моралізаторство української та польської поезії наприкінці XVII ст. збігалось із загальноєвропейськими бароковими традиціями, водночас не втрачаючи національних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братковський Данило. Świat po szczęści przezyrzany. Світ, по частинах розглянутий : фототип. вид. / Д. Братковський. – Луцьк, 2004. – 463 с.
2. Історія української літератури у дванадцяти томах : Давня література (друга половина XVI – XVII ст.) / ред. М. Сулима, М. Корпанюк, Л. Ушкалов. – Київ : «Наук. думка» НАН України, 2014. – 839 с.
3. Радишевський Р. Роль польського посередництва у формуванні української барокової літератури / Р. Радишевський // Українське бароко / ред. Дмитро Наливайко. – Т. 2. – 368 с. – С. 7–66.
4. Borek P. Nowe materiały do biografii Daniela Bratkowskiego / P. Borek // Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków ze Stolicą Apostolską i Ukrainą / pod red. M. R. Drozdowskiego, W. Walczaka, K. Wiszowatej-Walczak. – Białystok: IBNDKE, 2012. – 1186 s. – S. 1103–1118.
5. Gostyńska D. Półprawdy i półcienie. Etyka poezji w XVII wieku / Dorota Gostyńska // Świt i zmierzch baroku / pod red. M. Hanusiewicz i in. – Lublin : Tow-wo Nauk. KUL, 2002. – 518 s.
6. Wierzbicka-Trwoga K. Poezja święta. Trzy cykle religijne baroku europejskiego / K. Wierzbicka-Trwoga. – Warszawa : In-t Badań Literackich, 2014. – 385 s.